

Царица Хатшепсут – пример за успешно управление в Древен Египет

Златоживка Здравкова, Искра Славова

Queen Hatshepsut – an example of successful reign in Ancient Egypt: *Hatshepsut – the woman, who ruled the empire expanding from Africa to Near East for 22 years. She is a representative of the great XVIII Egyptian dynasty, from which her father Tuthmosis I, her husband Tuthmosis II and her son in law Tuthmosis III descended. In comparison to other female pharaohs, Hatshepsut's reign was long and prosperous. She re-established the trading relationships, lost during the foreign occupation and brought great wealth to Egypt. That stability gave Hatshepsut the opportunity to initiate imposing building campaign that raised the Ancient Egyptian's architecture to a standard, comparable to the classical architecture that can not be compared to any other culture thousand years ahead.*

This article introduces some of the most important times of the life of the queen, represented as an ambitious and strong woman, who succeeded to seize an area, traditionally reserved by men – the supreme power. This article describes a variety of slightly known facts for the mass reader, concerning Hatshepsut's figure.

Key words: *Hatshepsut, pharaoh, woman, reign.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Свикнали сме да приемаме, че възможността жените и мъжете да имат изравнен старт и възможности в живота е завоевание само на най-новото време. Но както често става, и в това отношение се откриват паралели в древността. Макар че повечето владетели в древния свят са мъже, има случаи и жени да съсредоточат в ръцете си власт и влияние над определена държава. Някои от тях управляват самостоятелно, други – в ролята на царски съпруги, което им дава възможност да решават съдбините на народа и държавата си.

Страната на Нил – древният Египет, е исторически казус в Древния свят с реално установеното равенство между мъжа и жената. Исторически погледнато, там жената е сякаш равнопоставена на мъжа, което ѝ дава възможност да заеме почти всяка длъжност, която иска (освен някои строго резервирани за мъжа поради наложените религиозни догми) – от нотариус, главен жрец на някое божество, министър, везир, до регент на държавника и фараон. Наистина това не е ежедневна практика и често срещано явление, но както историческите извори посочват, е напълно изпълнимо. На няколко пъти жена успява да се изкачи на престола и да прояви качества, по традиция приписвани само и единствено на мъжете-управници. Целта, която си поставяме в изложението по-долу, е да проследим някои от изявите на царица Хатшепсут в управлението на Египет.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Принципно в Древен Египет наследствеността се предава по мъжка линия, но ролята на царицата е доста важна. Още при II египетска династия при управлението на Бинотрис е прието, че и жените могат да изпълняват царските задължения. Именно това прави и първата жена-фараон в древното царство – Нитокрис от VI египетска династия (2423 – 2263 г. пр. Хр., Старо царство), както и фараон Нефрусбек, управляваща държавата в края на XII династия (ок. 2000 – 1785 г. пр. Хр., Средно царство). Тя е призната за истински цар – последният от нейната родословна линия.

В годините на Новото царство влиянието на цариците нараства все повече. Това е налице и при царица Хатшепсут, открояваща се сред всички тези прочути жени. Единствено в годините на нейното управление (около 22) в страната цари мир и просперитет – нещо, което не се случва при предшественичките ѝ в Египет.

Първи Шамполион се натъква на сведения за Хатшепсут през 1829 г. В Деир ел-Бахри той открива множество останки от разрушен храм. Едно от нещата, които

го озадачават, е надпис, включващ неизползваното другаде съчетание „Дъщеря на Слънцето”, вместо обичайното „Син на Слънцето”, характерно за фараоните.

През 1961 г. археолозите завършват започналата възстановка на храма, чиито релефи разказват за божествената поява на Хатшепсут на белия свят. Първата картина изобразява Амон Ра (Амун), който съобщава, че царица Амосе (съпругата на Тутмос I) ще му роди дете. По-нататък богът приема образа на Тутмос I. Той се качва в ложето на жена си Яхмес. [2:77] След това Амон-Ра представя Хатшепсут пред бог Хнум (богът на сътворението с глава на овен), за да извае новото бебе и неговата душа на грънчарско колело. (виж приложение 7).[2:77]

Тялото и душата на малката Хатшепсут са изобразени като мъжки фигури. Поради тази причина първоначално изследователите мислят, че фараонът е момче, но след като йероглифите са разчетени, става ясно, че всъщност е момиче: „Нейното тяло било покрито с най-нежен тамян... Кожата ѝ била покрита със злато и сребро и блестяла пред погледа на цялата страна като звездите в тържествената зала”. (Надпис в Деир ел-Бахри) [2:78]

Макар че не е нито първата, нито единствената жена, управлявала Египет, Хатшепсут е една от най-изключителните и известни жени владетелки в античността.

За удивителния живот на тази царица се знае малко. Ма'ат-ка-Ра Хатшепсут („Справедливата душа на Ра”), както е спомената в надписите от онова време, е най-голямата дъщеря на Тутмос I и царица Амосе (Яхмес). След като фараонът умира, неговото място заема Тутмос II (син на Тутмос I от една негова държанка на име Мутнофрет [3:206] или Мутноджмет [2:65]). Когато Хатшепсут е на 15 години, се омъжва за своя дванадесетгодишен доведен брат Тутмос II, след което получава титлата „Велика съпруга на фараона”. Смята се, че Тутмос II управлявал Египет между една и три години, когато настъпва и ненадейната му смърт.[2:67]

Има различни версии за това колко деца имат Хатшепсут и Тутмос II. Със сигурност тяхна дъщеря е Неферуре.[2:67] Според Инени, съвременник на събитията, дъщерите са две – Нефура и Меритра.[1] Ф. Фанденберг също смята, че царицата дарява Тутмос с две деца – Нофрура и Меритре-Хатшепсут.[3:211] Фараонът има и незаконен син от Исида („незначителна дама от харема”) – Тутмос III.[2:67] Когато през 1490 г. пр. Хр. (годината, разбира се, е доста спорна) здравето на фараона се влошава, той назначава своя син за съвладетел.[3:206-207]

След Тутмос II за негов наследник е провъзгласен Тутмос III – все още малко момче. За да не загуби контрол над държавата, Хатшепсут се обявява за регент, а по-късно и за фараон.[2:68] Инени (главният архитект по времето на Тутмос I и Тутмос II) описва нейното възкачване на престола по следния начин: „По стария закон жреците обявиха момчето за фараон и го венчаха за малката дъщеря на Хатшепсут — Нефура. Тъй като господарят беше невръстен, царица Хатшепсут (Една от най-забележителните жени в историята на Новото царство.) с помощта на някои придворни, на везира и на върховния жрец, верни люде на нейния баща, сама зае трона и за пръв път страната ни имаше за цар една жена. А сам бог, пък и всеки обикновен човек, знае какво значи да получи власт млада, енергична и амбициозна жена. Когато такава жена владее един дом, е все пак поносимо. Страда само неговият стопанин. Но когато седне на трон — изпаща си целият народ”. [1] Очевидно много са били египтяните, които трудно приемали идеята жена да ги управлява.

И преди е имало случай жена да е регент в Египет. Смятало се, че тя в никакъв случай не може да стане фараон, т.е. жив бог, с неограничената му власт, самочувствие и другите му отличителни мъжки белези. Хатшепсут обаче обръща древния закон наопаки – в своя полза.

Тя не елиминира Тутмос III, както правят други амбициозни жени. Въпросът е, че именно Хатшепсут е водачът. Макар понякога Тутмос III да е изобразяван като сърегент, като например на откритите блокове от Червения храм в Карнак, тя винаги е представяна като водещата фигура.[6] Известно време тя вписва името на Тутмос

III във всички книга и документи, но на деветата година от своето управление името му изчезва, а това на Хатшепсут става единственото царско име. Получава и всички символи на царската власт. В официалните документи тя дори използва мъжки граматически форми, като променя името си на Хатшепсу и се вписва като Негово Величество Хатшепсу.[5] Облича се в мъжки дрехи, за да изглежда като истински фараон. Първоначално е изобразявана в женски одежди, под които ясно личи женското тяло. После роклите се сменят с къси мъжки туники, чертите на лицето ѝ загубват, а бюстът ѝ изчезва съвсем. Накрая се появява и добре оформена брадичка.

Най-горният камък от обелиска на Хатшепсут, на който е настъпилата метаморфоза – преминаването от женски външен вид към мъжки (Egyptian museum in Cairo)

Това са три различни фигури на фараон Хатшепсут, при които ясно личи изобразено короноването на владетелката от бог Амон и получаването на царските символи. (Egyptian museum in Cairo)

Хатшепсут: “Това е моята дъщеря. Аз я поставям на моето място. Тя ще ме замести на престола като мой наследник...”. Те са създадени, след като царицата става фараон, за да покажат, че тя притежава властта законно.[2:76; 5]

Това вероятно налага създаването на мит, че Хатшепсут е дъщеря на Амон-Ра. Този мит за „божествения брак”, при който сам бог Амон слиза при земната царица Амосе (Яхмос), за да приеме образа на Тутмос I, и тя да зачене божествена дъщеря, е изобразен върху стените на храма в Луксор на западния бряг на Нил. На нейния обелиск дори е изписано: “Известната дъщеря на Амун, неговото специално дете, създадено в негово присъствие, славният образ на Господаря на Вселената, чиято красота била създадена от душите на Хелиопол; тя, която завзе земите подобно на пръв бог и специално бе създадена, за да носи неговите корони... Самият Амун я

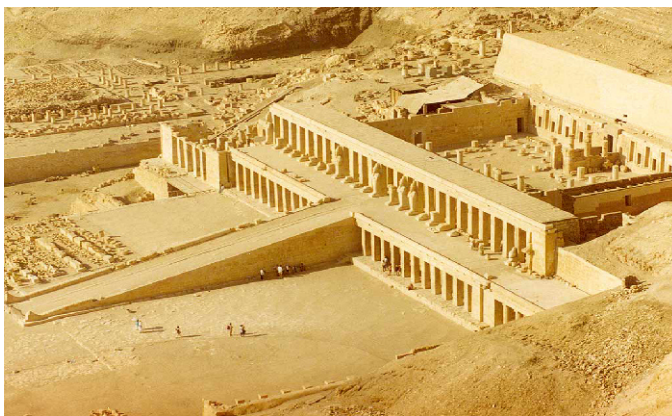
Фактът, че жена заема трона и поема всички религиозни и политически задължения, не се харесва на част от жреците на бог Амон. Следва създаването на всеизвестната пропаганда за заемането на престола и властта от Хатшепсут. Част от нея са надписите [2:77] и изображенията, които свидетелстват за евентуално наследяване на трона от

сложи да седне на неговия трон в Тива. Тя стана негова избраница като пазителка на Египет, внушаваше благоговение и страхопочитание сред благородниците и сред обикновените хора; жената Хор, която закриля своя баща...[2:83].

За близо 22 години управление Хатшепсут възстановява търговските мрежи, засегнати по време на окупацията от хиксосите. Също така подготвя и финансира експедиция до страната Пунт – вероятно в близост до днешна Сомалия. Един от най-интересните разкази, описан по стените на храма, е за тази експедиция от деветата година от царуването ѝ. Египетската владетелка изпраща пет кораба, всеки с дължина 70 фута (21 м), побиращи 210 души. Целта е да се набавят така ценените тамян и аромати, за да ги дарят на храма на Амон. Донесени са ценни дървета като абанос, също и слонова кост, злато, кожи – всичко, което може да се хареса на бог Амон. Смята се, че на терасите на храма са засадени доставените екзотични дървета.[1]

Хатшепсут провежда още две експедиции – до Библос и до Синай, но за тях са запазени твърде малко данни. Съществуват и доказателства, че владетелката има успешна военна кампания в Нубия в началото на управлението си.

Хатшепсут довършва започнатото от съпруга ѝ Тутмос II строителство на великолепен погребален храм, чийто архитект е Сенмут (Сененмут [2:79]). Под неин контрол за 15 години е построено най-великото архитектурно постижение на династията ѝ. Деир ел-Бахри е най-големият паметник за живота и дейността на царица Хатшепсут. Храмовият ѝ комплекс – отвъд хълма на Долината на царете, е най-внушителният монумент в Западна Тива. Разположен е терасовидно в естествена ниша в стръмните скали. Той е не само изключително постижение на архитектурата, но и ценен исторически извор. По неговите стени в картини и текстове царицата разказва за своето рождение, за живота си, за строителната дейност и за още много чудни неща

Снимка на храма на Хатшепсут в Деир ел-Бахри, посветен на Амон.

Най-вътрешният храм е построен по доста необичаен начин. Изградени са т. нар. каменни сводове. Камъните се нареждат стъпаловидно, като се приближават в посока към тавана. После стърчащите ъгълчета се заглаждат. Така се получава цилиндричен свод. Храмът включва три тераси, както и светилища на бог Анубис – богът съпровождащ душите през тъмнината (от дясната страна); на бог Хатор – богът на любовта и красотата (от лявата страна) и на бог Амон-Ра – върховният египетски бог.[2:76] Пред храма са поставени и огромни статуи на бога Озирис.

Следвайки традицията на повечето от фараоните, Хатшепсут има паметник, изграден в храма в Карнак. Друг неин проект в Карнак е т. нар. Червен параклис. Предполага се, че е бил разположен между двата ѝ обелиска. Някои от неговите останки са открити през 1924 г. Този трикорабен параклис от червен гранит е разрушен от Тутмос III, наредил каменните блокове да бъдат използвани за пълнеж на други строителни проекти. [2:74]

15 години Хатшепсут работи в екип с архитекта си Сенмут, който става като част от семейството. Той е един от любимците на царицата. На него е поверена и главната грижа за възпитанието на първата ѝ дъщеря Неферуре. Няма доказателства, че Хатшепсут и Сенмут са били любовници, но той получава правото да си има своя гробница под предния двор на храма. Там са открити изключително интересни изображения, които не се срещат в нито една друга гробница: на тавана на гробницата са нарисувани различни съзвездия и диаграма на зодиака и зодиите. Образът на Сенмут е открит и във вътрешността на храма в Деир ел-Бахри, което е доста необичайно, тъй като само царете и боговете се изобразяват по вътрешните стени на храмовете, върху "скрити от погледа повърхности". [2:80] Не се знае какво се случва с него. Сенмут изчезва неочаквано от двора. Няма доказателства къде е погребан, а и тялото му не е открито в нито една от гробниците му. [2:80-81]

Саркофагът на Хатшепсут
(Museum of Fine Arts, Boston)

Близък план на мумията на Хатшепсут.
(Egyptian museum in Cairo)

Хатшепсут умира след 22 години царуване – период, в който египетската архитектура достига високи върхове. Нейните изображения са заличени от по-късните царе, които изглежда не приемат, че една жена може да е фараон. Хатшепсут е погребана в Долината на царете. Гробницата ѝ е свързана с храма в Деир ел-Бахри чрез огромни обелиски. В Карнак фараоните на Древен Египет се надпреварват за прослава, създавайки най-големите религиозни монументи в света. Всеки един владетел се заема да надмине предшественика си. Карнак символизира съперничеството и обелиските са мерило за това. Хатшепсут се погрижила нейните обелиски да засенчват тези на баща ѝ – Тутмос I.

Обелискът на фараонката е най-високият в Египет (29,5 м.). [2:75] С тегло 323 т той е изсечен от цяло парче гранит на 645 км от Карнак – в Асуан, където се намират ценните кариери за гранит. На най-горния камък на обелиска е изобразена сцена, в която Хатшепсут коленичи пред бог Амон. Тя е с дрехите на фараон и кралските символи на властта. Нейното име Ма'ат-ка-Ра е издълбано в картуша – символ, който пази имената на фараоните. Вторият обелиск на Хатшепсут остава недовършен и е изоставен в асуанската каменоломна. Трябвало да се извисява на цели 41 м, като тежестта му достигала 1000 тона. [2:75]

Не липсва известна ирония във факта, че тъкмо човекът, който в продължение на двадесет години бил прекалено слаб, за да вземе властта в ръцете си, след смъртта на Хатшепсут се превръща в един от най-дейните и могъщи фараони. Години наред Тутмос търпи опеката на Хатшепсут, а после започва систематично да подкопава властта ѝ. Обстоятелствата около смъртта на Хатшепсут, изглежда, ще

останат завинаги тайна; липсват доказателства Тутмос да носи някаква вина за смъртта ѝ. Има изображения, които свидетелстват, за това, че тялото на царицата е мумифицирано и че Тутмос го погребва по установения ред.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

След цели две десетилетия на трона на Египет Хатшепсут доказва, че жените и мъжете са еднакво способни да управляват и да предизвикат просперитета на Двете земи. Със своя колорит тя остава в историята като може би най-успешната владетелка. Нейните странности сякаш нямат край, но това не успява да измести фокуса от всичките ѝ положителни качества. Много амбициозна, тя не се поколебава да отстоява своето място в периметър, който сякаш исторически е запазен за мъжете. Красноречиво за нейните качества говори и фактът, че тя успява дълги години да засенчва истинския фараон Тутмос III, за когото очевидно е пример на владетел и който след смъртта ѝ се превръща в един от най-успешните фараони на Древен Египет. Може да се каже, че с действията си Хатшепсут "прокарва" пътя, който години по-късно ще изминат и други жени, управляващи такова могъщо царство като Египет. И сякаш, за да е сигурна, че няма да бъде забравена, Хатшепсут отделя много време и на монументалното строителство: каменни паметници, които и до днес предизвикват възхищението ни.

Името на Хатшепсут остава в историята не просто защото тя е жената, която управлява Египет. И други представителки на нежния пол властват над Нилската държава, но нито една не превзема идентичността на мъжа-фараон така, както го прави тя. Другите жени фараони управляват египетската държава в смутни времена и имат драматични падения. Управлението на Хатшепсут е време на политическа стабилност и икономически просперитет. Със своите действия тя засенчва мъжете в една област, която е традиционно запазена за представителите на силния пол – властта.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1] Инени. Кедровият храм.
http://www.bg-science.info/index.php?mod=front&fnc=pub_page&pid=10285
- [2] Тилдзли, Дж. Блясъкът на Египетската империя. С., 2007
- [3] Фанденберг, Ф. цит. съч., с. 206
- [4] Identifying Hatshepsut's Mummy, Dr. Zahi Hawass, July 2007 – feature of Official Website for Dr. Zahi Hawass
http://guardians.net/hawass/Press%20Releases/identifying_hatshepsut.html
- [5] Lewis, J. A Woman's View of Hatshepsut's History - Interview with Dr. Kara Cooney - http://womenshistory.about.com/od/hatshepsut/a/kara_cooney.html
- [6] Quest for the mummy of Hatshepsut, Dr. Zahi Hawass, June 2006 – feature of Official Website for Dr. Zahi Hawass
http://guardians.net/hawass/articles/quest_for_the_mummy_of_hatshepsut.html

За контакти:

Доц. д-р Златоживка Здравкова, Катедра „Педагогика, психология и история“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, тел.: 082-841-609, (в.246) e-mail: zzdravkova@ru.acad.bg

Искра Славова, абсолвент, спец. БИ, ФПНО, Русенски университет „Ангел Кънчев“, e-mail: is84@abv.bg

Докладът е рецензиран.